

XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

***Vajdahunyad vára a 17. században az
inventáriumok tükrében***

Szerző: Markaly Aranka, I. év
„A kulturális örökség kutatása és hasznosítása” mesterképző
Történelem és Filozófia Kar
Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Témavezető: Dr. Lupescu Makó Mária egyetemi adjunktus
Magyar Történelmi Intézet
Történelem és Filozófia Kar
Babeş-Bolyai Tudományegyetem

Bevezető

Vajdahunyad vára Erdély azon műemléke, amely még ma is a régi korok pompájában látható, fellelhető. Egy olyan épületről van szó, amely kezdetektől fogva lakott volt, és aktív élet zajlott falai között. Történetének egyik legérdekesebb, legizgalmasabb korszaka mégis a XVII. század, amikor erdélyi főnemesek küzdenek a birtok megszerzéséért, és ennek köszönhetően nemcsak egy, hanem egyszerre akár két nemesi család is lakja a várat. Ezeket a tényeket leginkább a korabeli források támasztják alá, de jelen dolgozat keretében elsősorban az ekkor írt leltárak feldolgozására alapozzuk véleményünket. Az inventáriumok a történettudományban, a múlt kutatásában nagyon fontos szerepet játszanak. B. Nagy Margit jegyezte meg, hogy az urbáriumok, konskripciók és inventáriumok tulajdonképpen gazdasági jellegű iratok, melyek egy birtok földállományát és a hozzá tartozó jobbágyságot, jobbágyszolgákat veszik számba, tulajdoncseré vagy a gazdaság vezetőjének változása alkalmával.¹ Ezek a források azonban nemcsak a jeles művészettörténész által jelzett témák megvizsgálásánál játszhatnak kulcsfontosságú szerepet, hanem egy adott épület állapotáról, művészettörténeti értékéről is számos hasznos információval szolgálhat. Éppen ezért a történészek, gazdaság- és társadalomtörténettel foglalkozó szakemberek mellett a művészettörténészek is nagyon jó forrásként hasznosíthatják az általuk közvetített információkat.

A vajdahunyadi várhoz tartozó birtok története a XV. század elején kezdődik, amikor 1409-ben Luxemburgi Zsigmond udvari vitézének Vajknak és fiának, Jánosnak adományozza Hunyad várát, a hozzá tartozó Hunyad mezővárossal, a Cserna és a Sztrigy völgyében fekvő, mintegy 25 faluval s óriási kiterjedésű erdőségekkel.² 1440 táján az adomány kibővült Arad, Csanád, Békés és főleg Temes vármegye területén fekvő falvakkal. Nem sokkal később Hátszeg várát is az uradalomhoz csatolták,³ valamint a török veszély miatt megkezdődött a vár megerősítése. Tulajdonképpen ez azt jelentette, hogy Hunyadi János kormányzósága idején kezdődtek el a nagyobb méretű építkezések. Ekkor épül a négy kerek torony, a régi kaputorony, valamivel később, de még ebben a periódusban az új kaputorony, a kínzóbástya, tárház, hídvédbástya, a Nebojsza, az erődítés vonal a Szt. Péter hegyig és a Huszárvár. Hunyadi második építkezési fázisához tartozik a kápolna, sekrestye, palota, a csigalépcső és a

¹ B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok udvarházak, ahogy a régiek látták*. Kriterion kiadó, Kolozsvár, 1973, 8.

² Iosif Pataki: *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*. Ed. Academiei, București, 1973, 11.

³ Lupescu Radu: *Domeniul cetății Hunedoara în timpul Hunedorenilor. Mediaevalia Transilvanica* 5-6 (2001-2002), no 1-2, 17-18.

déli szárny felépítése.⁴ A későbbiekben, Mátyás király korában, Szilágyi Erzsébet tevékenykedik Vajdahunyadon, akinek köszönhetően felépül az Aranyas ház, a Mátyás loggia, kútház, illetve ekkor módosítják a keleti és a déli tornyot.⁵ A XVI. században nem történnek számottevő átalakítások, ehhez képest a XVII. században egy újabb építkezési hullámnak lehetünk tanúi.

Még a XVI. században a vár történetére, illetve annak birtoklására a nyugalom volt jellemző, vagyis a tulajdonosok egymástól örökölték az uradalmat, és ekkor még nem történnek különösebb építészeti változtatások sem, azaz átépítések. A XVII. századra azonban a birtokosok gyakori váltakozásának köszönhetően és az ebből fakadó konfliktushelyzet miatt jelentős változásoknak lehetünk tanúi. Valószínűleg e gyors tulajdoncseréknek tudható be az is, hogy ebben a periódusban a várról és a hozzá tartozó ingó és ingatlan javakról, területekről, bányákról kilenc leltár is készült, némelyek egészen nagy terjedelemben. Forrásértékük, a gazdasági faktorokon túlmenően, nagyon jól körülrajzolják példának okáért azt az egészen szokatlan helyzetet, amikor egyszerre két várúrral is büszkélkedhetett a vár és osztaniuk kellett az erődtérmenyen.

A téma historiográfiáját áttekintve mindenekelőtt a Pataki József által, a XVI. századi vajdahunyadi uradalomról írt monográfiát kell megemlítenünk,⁶ illetve B. Nagy Margit szintén monografikus jellegű művét az erdélyi várakról, kastélyokról, udvarházakról, ahol a szerző többnyire az erdélyi nemesi rezidenciákra vonatkozó legfontosabb leltárakat közölte. A munka, a művészettörténeti elemzéseken túlmenően, így egy hihetetlenül gazdag forrásanyag is az erdélyi, elsődlegesen koraújkorai kastélyokra, várakra és udvarházakra vonatkozóan. Fontos leszögezni, hogy a XVII. századi vajdahunyadi leltárakat nem közölte, és nem is dolgozta fel. A vár történetének alapos és kiterjedt művészettörténeti megközelítése és elemzése Lupescu Radu nevéhez köthető, aki doktori disszertációjában és számos tanulmányában foglalkozott a vajdahunyadi várral és a hozzá tartozó uradalommal, illetve a Hunyadi család történetével. Doktori disszertációjában a vár művészettörténeti megközelítésén van a hangsúly, de módszertanilag így is fontos lehet, hiszen Lupescu is nagymértékben hasznosította a korban íródott leltárakat. Mindezek azt mutatják, hogy

⁴ Lupescu Radu: *Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában*. (doktori disszertáció), <http://doktori.btk.elte.hu/art/128>.

⁵ Uo.

⁶ Pataki József: *A vajdahunyadi váruradalom a XVI. század első évtizedeiben*. 90-101. o.,

http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/pdf/008Pataki%20Jozsef_A%20vajdahunyadi%20varuradalom%20a%20XVI%20szazad%20elso.pdf.

tulajdonképpen a vár életéről, a terek szimbolikájáról, reprezentációjáról, a falai között zajló eseményekről nem igazán születtek az eddigiekben jelentősebb munkák.

Dolgozatomban azt szeretném megvizsgálni, hogy a vár tulajdonosai hogyan rendezkedtek be a várban, hogyan osztják fel egymás között az épület különböző tereit, illetve, a terek funkciója és reprezentatív jellege a korábbi évekhez képest hogyan alakulnak át, és melyek lesznek ezek helyett az újak, amelyek a hatalom, a rang, a gazdagság jelképévé válnak. Amellett, hogy egy rövid történeti áttekintést szeretnék nyújtani a XVII. századot illetően, a hangsúlyt inkább a leltárokból található leírásokra fektetném, illetve összehasonlítanám az adott évek közötti különbségeket. Tudniillik e munkában felhasznált négy leltár nemcsak terjedelmében mutat eltéréseket, hanem a közöttük levő eltelt évek miatt a leírások is változnak. Ezekből látható, hogy melyek voltak az ekkor végbement változtatások, esetleg milyen külső hatások eredményeként jelentkeztek. Hasonlóan izgalmas kérdés lehet annak megválaszolása, hogy mennyire lakták be ebben a korban a várat, illetve mennyire használták ki az épület egymástól elkülönülő tereit, melyek azok a közös helyiségek, amelyeken a két vártulajdonos osztozik? Mindezen kérdések megválaszolása nagy jelentőséggel bír, és nagyon fontos lehet, ha a vár XVII. századi életéről próbálunk képet alkotni.

A vár birtoklásának áttekintése a XVII. században

Miután a XVI. században János Zsigmond Török Bálintnak ajándékozta az uradalmat, halála után fia, id. Török János öröklé a várat. Ettől kezdve a vár lakottá válik, és úgy tűnik, hogy lakosainak száma a későbbiekben egyre inkább bővülni fog. A XVII. század elején a 15 éves háborúnak köszönhetően a Maros vonalán a fejedelemség újabb területek megszerzésével átmenetileg kibővült.⁷ A vajdahunyadi birtok ekkor ifj. Török Bálinté, azonban halálával újból rendezni kell a birtoklási viszonyokat, amire 1607-ben került sor Török István és Kata között. Ekkor lényegében Vajdahunyad egy teljes örökséget jelentett. Török Kata lakott benne, aki a Báthory Gáborral folytatott viszonya következményeként elveszíti birtokait, köztük a vajdahunyadi vár ötöt is. Török István ekkor Magyarországon tartózkodik, így, immár egyedüli uraként a várnak, elzálogosítja a fejedelemnek. Így kerül Bethlen Gábor kezébe a vár és a birtok, aki személyesen nem

⁷ Lupescu Radu: *Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában*. (doktori disszertáció), <http://doktori.btk.elte.hu/art/>, 30.

fektetett különösebb hangsúlyt rá, unokaöccse annál inkább. A fejedelem, miután István unokaöccsét teszi meg örökösének, öneki juttatja halála után az uradalmat is. Bethlen István 1627-től Szécsi Máriával, feleségével lakja a várat, majd halála után az apja és a testvére igyekszik visszaszerezni, hogy az a férfiág tulajdonában maradjon. Mivel 1636-ban Mária újra férjhez ment, és ezzel megszegte az előzőleg tett megállapodást, a várat Bethlen Péter szerzi meg, aki feleségével, Illyésházi Katával ide költözik. Nagy hangsúlyt fektetnek a várra, és erről mi sem tanúskodik jobban, mint a korban lezajló temérdek építkezés, és a várban történő átépítések. Mivel 1646-ban Bethlen Péter is meghal, újabb birtoklásügyi viták merülnek fel. Ekkor többen is kénytelenek osztozni a váron, többek között az akkor már férjhez ment Kata, Anna és Druzsina. A három lánytestvér közül legfőképpen Bethlen Kata birtokolja Vajdahunyadot, akinek a férje, Zólyomi Miklós, 1649-ben börtönben hal meg. Ahogy az sejthető volt, Zólyomi halála után a vár ismételen új birtokost kap, ezúttal ifj. Zólyomi Miklós személyében. Ekkortól tehát a vajdahunyadi birtok a Zólyomi család tulajdonába került.⁸ A korszak koránt sem lesz zűrzavar mentes. A családi botrányoknak köszönhetően az ifj. Zólyomi ellentétbe kerül II. Rákóczi György fejedelemmel, aki 1659-ben ostrommal elfoglalja a várat, és Kapi Györgyre bízta azt. Miklóst bezárják, azonban rokonai közbenjárásával sikerül kiszabadulnia. Rövid időre visszakapja ugyan birtokát, de a Kemény Jánossal való összetűzése miatt újra fogságba kerül, és csak a fejedelem halála után szabadul. Apafi uralma alatt sem kímélték az ifj. Zólyomi Miklóst, így kénytelen volt újabb fogságot letölteni, ezúttal a fogarasi várban. Mivel szabadulása után nem kapja vissza birtokát, elhagyja Erdélyt. Azonban sem Miklós, sem pedig a vár történetének gondjai nem oldódtak meg ezzel. Édesanyja, Bethlen Kata lánytestvérei, Anna és Druzsina, valamint Török Miklós húgának, Török Krisztinának a lánya, Barkóczy Sándorné szintén követelték részüket a vagyonból.⁹ Látható, hogy már nem is két, hanem több örökös is harcolt egyazon uradalomért, amely arra enged következtetni, hogy nem kis vagyoni jelentőséggel bírt ekkor az uradalom, és valószínűleg „státuszszimbólum” jelentősége is volt a korban. Végül a fejedelmi tábla kettéosztja a birtokot, így ezután két tulajdonos osztozkodik a váron. Miklós rokonai darabjaira szedték a birtokot, és miután Thököly István fiával, Imrével 1667-ben megérkezett Vajdahunyadra, Barkóczy Sándor is megjelent feleségével. Ettől kezdve már három birtokossal is számolhatunk, ugyanis a fent említett két újonnan megérkező mellett feltűnik Rhédei Ferencné, szül. Bethlen Druzsina. Mivel Thököly összetűzésbe kerül Apafi Mihály

⁸ Uo. 32.

⁹ Lupescu Radu: *Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában*.(doktori disszertáció), <http://doktori.btk.elte.hu/art/32>.

fejedelemmel, ezért Zólyomi Miklósnak sikerül visszaszereznie a birtok őt illető részét. Elméletileg övé volt a tulajdonjog, gyakorlatilag azonban, távollétét kihasználva a fejedelem továbbra is rendelkezett ezzel a résszel, megtartva azt magának. Thököly Imre, miután édesapja meghal, kezébe veszi az irányítást, és 1673-ban megszerzi a fejedelemtől Zólyomi Miklós vajdahunyadi részét is. Az inventáriumok azt tanúsítják, hogy birtoklása idején igyekezett rendet teremteni a megviselt és sok tulajdonoscsere átélte uradalomban. Azonban ő is rövid ideig lakta a várat, mert az 1683-as bécsi ostromot követően Thököly és Apafi egyre inkább eltávolodtak egymástól, ami a kapcsolatuk megszakításához vezetett.¹⁰ 1685 után a vajdahunyadi várat és a hozzátartozó birtokokat, bányákat gyakorlatilag négy részre osztják. Miután 1686 után Thököly Imre megszabadul a török fogságból, Vajdahunyadot választja lakhelyéül. Nem sokáig, mert Kálnoky Sámuel és Kabos Gábor hadai elől menekülve mindenét hátra hagyja. A vár a továbbiakban fejedelmi birtok marad, így Apafi Mihály és Bethlen Kata halálát követően a kincstár kezelésébe kerül.

A fenti rövid történeti áttekintésből nagyon jól látszik, hogy a XVII. században a várélet mennyire mozgalmas volt, illetve mennyire gyorsan változott annak az ura. Kétszer is megostromolják ekkor a várat. Tulajdonosaik is ott laknak, ami feltételezi a várban élő szolgák, személyzet létezését. A vár méretét és urait figyelembe véve ez nem lehetett kisszámú. A megvizsgálandó inventáriumok e dolgozat keretén belül legfőképpen Thököly Imre korára, illetve az azt követő korszakra esnek. Ez alapján körvonalazódhat a vár ekkori állapota és minőségbeli változása. Ugyanakkor arról is képet alkothatunk, hogy Thököly távozása után hogyan is nézett ki ez az igen jelentős birtok. A továbbiakban az inventáriumok alapján próbálok választ keresni arra, hogy milyen változásokkal számolhatunk a korban, illetve ebben a periódusban milyen lényegi eltéréseket fedezhetünk fel a források alapján.

Vajdahunyad leltárai

A XV. században épített vár funkciója és rendeltetése teljesen átalakult a XVII. században. Természetesen ez a korban zajló folyamatoknak is köszönhető, illetve a társadalom átalakulása, a szokások megváltozása is hatással volt rá. Míg korábban általában okleveles forrásokat használhatunk fel a várak történetének rekonstruálásában, addig a későbbi korokban, a XVI-XVII. században az urbáriumok, inventáriumok képezik a

¹⁰ Uo. 33.

kutatómunka alapját. Esetünkben az inventáriumokat fogjuk figyelembe venni. Maga az „inventál” szó jelentése valamit létrehozni, és ennek képződményei szintén a létrehozás fogalmának változatai. Így tulajdonképpen az inventáló az a létrehozó személy, aki megírja a leltárt, elkészíti azt.¹¹

Vajdahunyad váráról a XVII. században kilenc ilyen inventáriumot írtak, azonban itt négyet szeretnék kiemelni, amelyek nagyon jól szemléltetik nemcsak a vár akkori állapotát, hanem apró információk összeillesztéseként azt is észrevehetjük, hogy milyen is volt a várban az élet ebben a periódusban. Az átépítések, átalakulások is nagyon jól körvonalazódnak a források alapján. Az első leltár, amiről beszélnünk kell 1672-ben íródott, és terjedelem szempontjából ez a legrövidebb a többi háromhoz képest. Ami az évet illeti látható, hogy ekkor veszi át Thököly Imre a várat, azaz a fejedelemmel egyezséget köt, hogy Zólyomi Miklós részét engedje át neki. Valószínűleg ez az oka az inventárium elkészítésének. A forrást közelebbről megvizsgálva, és a többihez viszonyítva az első és legszembetűnőbb dolog, hogy csak a vár egy részét leltározzák fel. Azonban az mellett, hogy a leltárkészítő a keleti, azaz a Bethlen szárnyat írja le, különös figyelmet fordít a várban található fegyverekre, élelemre és italra, vagyis a bor mennyiségre. Ha figyelembe vesszük, hogy Thököly ekkor készül hadjáratra, akkor teljesen egyértelművé válik, hogy minderre azért volt szükség, mert ez jelentette a gazdasági hátterét, a katonák ellátásának a biztosítékát. A felsorolás jól mutatja, hogy elsősorban a fegyverkészlet felmérése volt fontos,¹² azt követően az ital és az élelem mennyiség, amely egy esetleges katonaság ellátását szolgálja. Ami különösnek számít, hogy ebben az összeírásban a hátszegi és a brettyói udvarházak javait is összeírja, szintén a fent említett szempontok szerint. Vagyis nem a házak állapota érdekli, a szobákban lévő tárgyakat nem részletezi, csak az itt található élelemkészletet jegyzi fel. Ugyanitt összeírja az adóval tartozó lakosságot is.

Az inventáló Thököly számára nyitott házakként beszél a felsorolt terekről.¹³ Fontos itt megjegyezni azt is, hogy a vár másik urával közösen használt helyiségek, mint például a konyha vagy a sütőház, valamint a különböző raktárhelyiségek is meg vannak említve, hisz ezek közös tulajdonban, használatban voltak.

¹¹ Szabó T. Attila: *Erdélyi magyar szótörténeti tár* V. Akadémiai kiadó, Bp., 1993, 740-741.

¹² 1672-es inventárium. *“Várbéli munitiok osztatlanak és szerint vadnak, mint az fellyeb valo munitiokis.”* 2.

¹³ 1672-es inventárium, 2. o. *“az Theökeölyi részére nyitot házok allat”*.

A struktúráját illetően a leltár először a közös tereket (sütőház, számtartó ház, Nebojsza torony, csűrös kert), és az ott található tárgyakat leltározza, majd következik az Úr¹⁴ és Asszony, illetve leányok házának bemutatása, ezt követően a külső terek, illetve a Nebojsza torony kerül leírásra, amely szintén különálló résznek számított a várépülethez viszonyítva. Fontos megjegyeznünk, hogy ez a leírás nem annyira részletes, inkább felsorolásról van szó, a leltározó nem részletezi a szobákban való tárgyakat, röviden írja le őket. Mindezek alapján jól látható a leltárkészítés oka. Nemcsak arról van szó, hogy az immár birtokába került részek állapotáról leírás készüljön, hanem a javak, a jövedelem, a katonaság ellátását szolgáló élelem és fegyver a legfontosabb ebben a leltárban.

A következő inventárium az előzőhöz képest sokkal terjedelmesebb, és nagyon részletező. Ezt 1681-ben írták, és az egész várra kiterjed a leírás. Ez az évszám Thököly Imre kapcsolatai szempontjából is jelentős, hiszen a fejedelemséggel való viszonya egyre rosszabbá válik, ahhoz, hogy 1683-ra véglegesen megromolják. Mint tudjuk, a leltár 1681. december 4.-én készült,¹⁵ a következő évben pedig, 1682-ben Thököly hadjáratra készült Ibrahim pasával Debrecen, Szolnok, Kecskemét irányában. Közben a Bécs - Thököly párbeszéd felélesztését szolgáló Zrínyi Ilonával tervezett házasság szervezése zajlik, mely révén később Thököly újabb jelentős birtokok, várak tulajdonába jut. Az 1681-es leltár készítése mindezen eseményekkel valószínűleg összefügg, hisz egy újabb hadjárat elindításához szükség volt felmérni a tartalékokat, a várakban található értékeket. Az a tény, hogy a leltárban nemcsak a háborúhoz szükséges tárgyakat írják össze, hanem egy teljes várfelmérés is készül, vagyis teljes leírás, az nemcsak azzal hozható összefüggésbe, hogy ekkor kapja meg Thököly a teljes várat, hanem valószínűleg a tervezett házasság is okként felhozható. A reprezentatív terek felsorolása, az itt található értéktárgyak leírása mind a gazdagságot, Thököly erdélyi befolyását igyekszik reprezentálni. Tudjuk, hogy ekkora már Thököly Imre rendet teremtett a vár zűrzavaros életében, azonban ez az évszám ismét egy fordulópont, hisz a fejedelemség és Thököly egyre jobban eltávolodnak egymástól, és 1683-ban végleg megszakítják kapcsolataikat. Valószínűleg a leltár születésének az oka az új tulajdonos előtérbe kerülése, és talán ezzel magyarázható az a tény is, hogy az inventárium az egész várra kiterjed, és részletekbe menően az összes ingó és ingatlan vagyont feljegyz. A külső bejáratától kiindulva leírja az istállókat, az ott található tárgyakat, állatokat, majd a hintószint említi, illetve a

¹⁴ Uo. „Úr házra nyílik egy párkányos festet vas s[arkos] p[ántos] ajtó tollyó kilincsel zárjával, vas bevonójával, ez házban padszék bellet kettő, egy kívül fűtő zöld mázos kemence, egy örök tüveg ablaka. Vagyon egy deszkás zöldre festett rekesz ajtaja vas s[arkas] pántos vas bevonójával záros killincsel.”

¹⁵ Bajoni János 1681-es inventáriuma. „4 December Anno Millessimo Sexacentesimo Octuages primi” 502.

kopók és a drabant házat.¹⁶ A vár hídjáról is pontos leírást kapunk, majd a kapualjban található tömlöcöket veszi leltárba.

A továbbiakban azokat a tereket emelném ki, amelyek reprezentatív jellegűek, mint például az Úr és az Asszony háza, illetve az ebédlő palota. Tudni kell, hogy mivel a XVII. században a várnak két ura is volt, ezért a korábbi állapothoz képest rengeteg átalakítást végeztek, az új elosztás miatt éppen ezért két Úr és Asszony házát is találunk. Ahogy már fent említettem az előző inventáriummal kapcsolatban is voltak közös terek, pl. a számtartónak a háza közös, ami arra enged következtetni, hogy nagy valószínűséggel egy személy szolgálta ki mindkét vártulajdonost. Míg a XV-XVI. században a nyugati szárnyban található országháza és lovagterem a birtokos hatalmát szimbolizálta, és egy miniatűr másolatát képezte a Budai Zsigmond-palotának, addig ezeket a tereket a XVII. században átalakítják funkcionális szempontok szerint. Az alsó termet, vagyis az ország házát, és a felette levőt is, három részre osztották. Az országházának nevezett teremben volt korábban (az 1672-es inventáriumban) a sütőház.¹⁷ A leltárkészítő megjegyzi, hogy emiatt falai füstösek, de most itt, vagyis az első részben gabonaraktár található, míg a másik két részben többnyire ablakok vannak, valamint a Hunyadi majorság borai találhatóak.¹⁸ A leírásból úgy tűnik, hogy harmadik rész valamiféle raktár lehetett, hisz úgy a lisztes láda, mint a cserepek egyaránt megtalálhatóak voltak ebben a helyiségben.

Ezt követően az épület déli részében található udvarbírák házát, az innen nyíló belső kő házat veszi számba, majd átmegy a keleti oldalra, ahol a káposztás pincével kezd, onnan a nagy konyhába megy, ez a fehér bástya alsó szintje, és majd a Bethlen-szárnny alsó szobáit, tereit és a benne található tárgyakat leltározza. A sütőházat illetően láthatjuk, hogy átkerült a keleti szárnyba, az 1681-es leltár már itt említi. A számtartó és a kapitányok háza után a kápolnáról olvashatunk, amely ekkor szintén raktárként szolgált. Annak ellenére, hogy még a belső berendezése megvolt, a tárgyak felsorolása, valamint Bajoni megjegyzése alapján¹⁹ arra következtethetünk, hogy ekkor nemcsak, hogy nem volt meg a templom funkcionális jellege, hanem teljesen más célokra használták, hisz jól látható az inventáriumok leírásából, hogy a kápolnát is több szintre osztották. A kápolna felső szintjein lakó szobákat alakítanak ki, a földszinti teret pedig raktárként használják. A pincék felsorolása, és az ott található borok

¹⁶ Bajoni János 1681-es inventárium. 504-507.

¹⁷ Uo. *“ezen nagi háznak egi részében régenten sütő kemenczét cs[inál]ni áltak volt, a füst mind oldalat, boltozottját, kő lábait, etc. ighen el feketítette. Ez most gabonás ház; és kőfallal osztották egi nyi hány részre.”* 512.

¹⁸ Uo. 513.

¹⁹ Bajoni János 1681-es inventárium. *„Kő boltos, ajtó felett levő keresztül való chórus (: melyb[en] régentén az urak a cultuszt gyakoroltatták:) áll ighen szép faragot két kő lábako[n]...”* 525.

számba vétele után következik a középső, illetve a felső rend épületeinek a bemutatása. A kő lépcsőtől eljutva az erkélyekig, azok leírását elolvasva, eljutunk az első nagyobb jelentőséggel bíró terembe, az asszony házába, amely az ország háza fölött található. Kiemelt szerepe a leírásból is kiderül: a mennyezet zöldre volt festve, a falakat pedig valószínűleg valamilyen mintával díszítették.²⁰ Általában a szobák nagy részében zöldre festett fa mennyezettel találkozhatunk. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a korábban létező nagy termek felosztását elsősorban deszkával oldották meg, így a mennyezet is abból készült. Ahogyan a korban megszokott volt, divatszínnek számított a zöld, éppen ezért nemcsak a bútorok esetében találkozunk ezzel a színnel, hanem a fal, mennyezet is ily módon volt díszítve. A korábbi leltárhoz képest, ebben részletes leírást kapunk a belső berendezésről, tárgyakról, és azok elhelyezéséről.

Az intérieur lényeges eleme a bútor volt, hisz tulajdonképpen a lakószobák jellegét a berendezés határozta meg.²¹ A bútor, és vele együtt a többi tárgy is a tulajdonosa rangját és méltóságát hirdette. Jellemző, hogy a vajdahunyadi várban a XVII. században megmarad a bútorok térbeli elrendezésének középkorias jellege, vagyis a bútorok fal melletti elhelyezése.²² Az asszony házának²³ bútorai jól mutatják a szoba reprezentatív jellegét. Sokkal bútorozottabb, mint más szobák, de új típusú bútordarabok is megjelennek, amelyek eddig nem kerültek említésre más helyiségekben, illetve különleges díszítésű darabok is. Az első bútorok, amelyeket feljegyez az inventáriumkészítő a többfunkciós asztalok: egy négyszögű fehér színű asztal, és szintén egy négyszögű olasz lábas, vagyis esztergált lábú asztal. A kettőt látható módon megkülönböztetik, és fontosnak tartják kiemelni a különbséget, hiszen az esztergált lábú díszesebb volt. A két asztal mellett említenek még egy olasz lábas hosszú asztalt is. Ezt követően egy festett nyoszolyát sorolnak fel, amelynek színét viszont nem említik, majd két, asztalos csinálta, fal mellé való, elől pártázatos, zöld festékes hosszú széket leltároznak, és még egy fehér, vagyis a fa természetes színében megőrzött széket. Az asszony háza „belakottságát” jól mutatja az ülőalkalmatosságok magasa száma. Láthatóan ebben a teremben különböző céllal gyakran megfordultak várbeli és vendégzemélyek, ezért szükség is volt székekre. Nem meglepő tehát, hogy a fent említetteken kívül találunk itt még egy darab egyes széket és egy katona fogast. Kétségen kívül a szoba dísze lehetett az a falba illesztett almárium, amelyen egy fényes, hal héjjal rakott arany műnek való tarka ládát ír le az

²⁰ Uo. „zölden festett deszka mennyezetes, a mennyezet alatt az fal, és ablakok mind két felől s fellyül is ighen czifrán megh vannak festve, az ajtók falaival együtt.” 537.

²¹ B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Kriterion, Bp., 1970, 114.

²² Uo.

²³ Vajdahunyad várának 1681-es inventárium, 537.

inventáriumkészítő. Ez utóbbi nem csupán az asszony ékszertartó ládájaként szolgált, hanem díszítéséből és elhelyezéséből arra is következtethetünk, hogy a státusszimbólum egyik fontos mutatójaként számolhatunk vele. A leltározó említést tesz még egy hasonló kivitelezésű ládáról, vele kapcsolatban azonban megjegyzi, hogy hiányzik a láda kulcsa. Egy hintóra való bőrös, vasas láda található még az asszony házában, illetve még két, szintén szekérre való üres láda. Ez utóbbi kettőt színe szerint lehet megkülönböztetni, az egyik fehér, a másik fekete. Az utazást szolgáló ládákon kívül a szoba hangulatát emelte az a két brassói festett láda, melyek méretben és kivitelezésben különböztek egymástól, az egyik, a kisebb ugyanis pléhvel volt bevonva és kulcs is járt hozzá. Ezt azt jelentette, hogy adott esetben értékesebb tárgyak tárolására is alkalmas lehetett. A sok láda jelenléte azzal magyarázható, hogy nagy valószínűséggel ezek helyettesítették a szekrényt, illetve a ruhatartó rúd funkcióját. Egyaránt használhatták ruhatartóként – nagy számuk a női ruházat sokaságával lehetett arányos lehet –, ülő- és fekvőalkalmatosságként. A bútorokon kívül felsorolja az állatbőröket is, amelyek hasonlóképpen többféle célt szolgálhattak. Ruha kiegészítőként és a ládák letakarására egyaránt használhatták. Felsorolásra kerülnek a továbbiakban szőnyegek, valamint rengetegféle fegyver. Valószínűleg ezek díszfegyverek voltak, némelyikük aranyozott volta legalábbis erre enged következtetni, így nyilván ezeket is az ott lakók státuszának szimbólumaiként kell értékelnünk. A többi fegyvert raktárhelyiségekben vagy a bástyák tornyában találjuk, nem véletlenül, ezek ugyanis már harci fegyvereknek számítottak. Ebben az inventáriumban a leltárkészítő az asszony háza esetében felsorol néhány könyvet is, míg a többiben nem. Nagyon érdekes tanulságokkal szolgálhat a leltár ezen része a korabeli olvasáskultúrát, olvasási szokásokat illetően. Nagy valószínűséggel az ott lakók kedvelt olvasmányait kell ebben leltári tételben látnunk, hiszen tulajdonosváltáskor a könyveket nem hagyták ott, a könyvek értéknek számítottak és az eltávozók magukkal vitték. Éppen ezért hasznosnak találjuk a szellemi javak ezen csoportját kicsit részletesebben is bemutatni. Az első könyv, amit a leltár említ, Istvánffy Miklós *Historia regni Hungariae* című műve.²⁴ A többi sorra megnevezett kötetek a következők: *Historia de Animalibus*, *Historia Constantinopolitana*, *Anathimiae Iustitutiones*, *Cenuria Mizáldi*, *Logica psipathetica*, *Articuli Posonienses*,²⁵ *Corona martiirum*, *Jocorum scria Melandri*, *Senica*, *Gustavus Adolphus Magyar historiaja*, *Liber polygraphia*, *Continnatio Ausriacae austritatis*, *Explica[ti]ones rhetorica*, *Disputa[ti]o phylosophica*, *de esse[tia] divinit[arium]* és az *Explica[ti]ones rhetorica*²⁶ *Pracis pietatis*. Ez

²⁴ Bajoni János 1681-es inventárium. „*Istvánfi históriája*”. 541.

²⁵ Bajoni János 1681-es inventárium. 541.

²⁶ Uo. 542.

utóbbi kötet nagy valószínűséggel az 1644-ben kiadott Johann Crüger műve, pontos címe *Praxis pietatis melica*, amely lutheránus zsoltáros könyvnek számított, és vallásos énekeket tartalmazott. Jól látható a címek alapján, hogy többnyire történeti, vallási, filozófiai művekről van szó. Továbbá említ egy váradi bibliát,²⁷ és az úr által írt két könyvet. Az egyik *Gróff uram Exercitiumos könyve*,²⁸ ebben valószínűleg a tevékenységek, a feladatok voltak leírva, illetve egy másik könyv *Az Úr diáriuma anno[rum] 1676. 77. 78. a magiari dolgokról*, amely talán a gróf naplójaként értelmezhető.²⁹ A könyvek leltári jelenléte és felsorolása mint korábban említettem, csupán az 1681-es leltárra jellemző, a többiben ugyanis nem találkozunk ehhez hasonlóval.

Az úr házának leírása már kevésbé gazdag, itt nem található annyi féle tárgy, mint az előző szobában. Az ebben a helyiségben feljegyzett első bútordarab az ülőalkalmatosságok kategóriájába tartozó szék. Két hosszú, fal mellé való, elől pártás hosszú székről tesz említést az inventárium. Az asszony házához hasonlóan itt is találunk egy fehér karszéket, valamint egy fehér nyoszolyát és egy katona fogast. Mindössze ennyi a szoba bútorberendezése, ami talán több dologra is utalhat. Az egyik az, hogy az úr valószínűleg keveset tartózkodott otthon a várban, többet volt úton és így nem igazán volt szüksége több bútorzatra, nem tudta volna úgysem kihasználni. Hasonlóképpen, a reprezentatív jelleg inkább az asszony házára jellemző, mintsem az uraság szobájára. Az ebédlő nagy palotában³⁰ szinte természetes, hogy az első három bútorzati elem a különböző asztaltípusok kategóriájába tartoznak: olasz lábas hosszú asztal, kereszt lábas hosszú asztal, és olasz lábas négyszögű asztal. Természetesen, az asztalokat funkcionálisan kiegészítették a székek, melyek különböző méretben, kivitelezésben kerülnek felsorolásra: kilenc darab asztalos készítette, fal mellé való, elől pártázatos hosszú szék, három hosszú karszék, illetve két darab fehér nyoszolya. Első látásra talán kissé furcsának tekinthető az ebédlő térségben az utóbbi bútordarabnak a jelenléte, tudnunk kell azonban, hogy ebéd után gyakran lepihentek, és ekkor jól jött egy ágszerű alkalmatosság már ott a helyszínen. Az ebédlő nagy terem után került sor a különböző udvari személyzet lakhelyeinek bemutatására, mint például a prefektusok, szabók, pohárnokok, németek háza. Ezek esetében már nincs szó nagy terekről, a szobák nagy valószínűséggel a rövid ideig való tartózkodásra voltak berendezve, vagyis eredendően az alvást szolgálták. Ezt támasztják alá egyrészt a bútordarabok alacsony száma, másfelől a fekvőalkalmatosságok jelenléte. A keleti

²⁷ Uo. „Váradi öregh biblia”. 542.

²⁸ Uo.

²⁹ Bajoni János 1681-es inventárium. „Az Úr diáriuma anno[rum] 1676. 77. 78. a magiari dolgokról, és magarairól”. 542.

³⁰ Vajdahunyad várának 1681-es inventárium. 543.

szárnyba átérve a középső szinten található a nagy palotának nevezett helyiség, melynek mennyezetét a gróf úr címere díszítette.³¹ A stukatúrák házában Bethlen Péter és Szécsi Mária címere volt látható. A címer jelenléte fontos datálási fogódzó lehet, ugyanis segítségével keltezni lehet az épület, illetve a szoba létrehozásának idejét. Fontos megjegyeznünk, hogy a leltár ezen tétele az egyetlen írásos bizonyíték arra nézve, hogy a XVII. században a mennyezeten még látható volt a két címer. Ugyanakkor a címerkompozíciók ékes bizonyítékai annak, hogy a Bethlen család jelentős építkezéseket folytatott Vajdahunyadon.³² Ebben a szárnyban találjuk a buzogánynak említett házat is. Tulajdonképpen az úr szobája, amelynek ajtaja az alsó folyósóra nyílt, és innen titokban akár az asszony szobájába is be lehetett járni. Az 1681-es leltárban a második asszony házát kőházként említik, amely tulajdonképpen a kápolna felső részében lett kialakítva.³³ Az előbbi szárnyban felsorolt úr és asszony házához eltérően kissé meglepő a keleti szárnyban található úr és asszony házában csak néhány bútordarab található, amelyek hiányában voltak a reprezentációnak. Az egyszerűség a legpontosabb jelző a berendezés méltatására. Valószínű, hogy ekkor az említett másik két szoba volt igazán használva, hisz a bútorok alapján sokkal inkább tekinthetők lakottnak, mint e két utóbbi. A leltár további részében az inventáriumkészítő számba veszi a tárházban található tárgyakat, valamint a hímes tornyot és a barátok házát. Végül az épületegyüttes külön álló részét, a Nebojsza bástyát írja le, ahol többnyire fegyvereket tároltak. Ezt követően a sáfár házról olvashatunk, amelyben többnyire élelmet, és állatbőröket halmoztak fel. Végül a major házakat, és az udvaron található különböző állatólakat, pajtákat leltározza, az ott lévő állatállomány számával együtt. Fontos kiemelni, hogy a várhoz tartozó birtokon található gazdasági épületek, tavak, azok halállománya, malmok, gyümölcsöskertek is bekerülnek a leltárba.

Az előző leltárhoz képest jól látható a különbség. Ez utóbbi minden részletre kitér, és a várhoz tartozó minden egyes részt leír, a benne található javakkal együtt. Az előző rövid volt, a vár csak egy részére terjedt ki, és nem fordítottak gondot arra, hogy részletezzék a különböző tárgyakat. Valószínűnek tartjuk, hogy ez talán azért lehetett így, mert az 1672-es leltár akkor készült, amikor Thököly Imre átvette a vár Zólyomi Miklós által birtokolt részét. Az új tulajdonosnak érthető módon elsődlegesen az volt az érdeke, hogy feltérképezze mi az, amivel ő rendelkezik, és mi az, ami a jövőben az ő tulajdonát fogja képezni. A második

³¹ Uo. „Az közepin gróf uram és nag[yságos] czimere aranyoso[n] vagyó[n] ki metzve, és a czimer körül ugyan azra nag[yságos] titulussa.” 549.

³² Uo. „Stukaturás ház (: avagi mészből szép czifráso[n] csinált mennyezetes:) a mennyezett közepin szép czifráso[n] vagyó[n] Bethlen István es Szecsi Mária czímerek.” 549.

³³ Uo. 550-551.

bemutatásra került leltár 1681-ben készült, véleményünk szerint Thököly kérte a leltározás elvégzését, vagyis a vár állapotának felmérését, a benne lévő javakkal együtt. Az 1685-ös leltár egy olyan zavaros és átmeneti periódusban készült, amikor Thökölytől elkobozták a várat, a fejedelem birtokába kerül, és magát a várat négy részre osztják. Így érthető, hogy ez az inventárium már fontosnak tartja az egész vár felleltározását, nem csupán egy részét. A vár leírásával kezdődően halad a leltározó a vár belseje felé, a kapualjból egyenesen az országház fele megy. Ekkor ez a tér ugyanúgy három részre oszlik, mint korábban. A funkcionalitásuk ugyanaz maradt, most is raktárként szolgálnak. Ami változott, hogy megemlíti az országház padlását is, ahol néhány fegyvert, és deszkákat tárolnak. Innen továbbhalad a leltárkészítő az udvarbírák házába, majd a konyharészt írja le, amely a fehér bástya aljában található. Innen van egy kijárat, felvonó kapuval (ma már befalazva látható) a hátsó kertbe. A számtartó ház a Bethlen szárny tornácáról nyílik,³⁴ és innen lehet a kútházat is megközelíteni, ami jó alkalmat nyújt az itt található kút leírására. Majd következik a sáfár ház, a pincék, a doboló bástya és a kulcsár ház. A középső szinten az erkélysor leírása után az asszony házáról olvashatunk, ahol több bútor és nagyon sok értéktárgy jelenik meg. Erről a későbbiekben kívánunk részletesebben írni. Az asszony házából az úr házára át az ebédlő palotába lehetett jutni, innen nyugat felé távozva lépcső zárta le a helyiséget, amelyen a Nebojsza folyosójához lehetett kimenni. Itt található a prefektusok háza is. A lépcsőn felmenve a Nebojsza folyosóját, majd a tornyot, és az ott található fegyvereket írja le. A felvonó kapuhoz visszaérve, a leltárkészítő déli irányban folytatja a számbavételt, leírja a fehér bástyában található tereket, és az itt található tárgyakat. A keleti szárnyba átmenve a nagy ebédlő palota kerül először bemutatásra, ahonnan az úri palotába lehetett jutni. Ez utóbbit mennyezete miatt stukatúrás háznak is hívták.³⁵ Az aranyas és a tárház leírása után a bormennyiséget veszi leltárba az leltározó. Az inventárium kitér az Egregy vize mellett lévő területekre is, a bányákra, a malmokra, mindenféle javakra, amelyek a birtokhoz tartoztak, és a vár ura rendelkezett velük. A vár leltározása során, ebben az inventáriumban eltérő módon haladnak végig a vár különböző terein. Az előzőben látható módon az inventáriumkészítő végigjárta először az alsó, majd a középső és felső szintet, míg az utóbbiban egy-egy részt járt be az alsó szinttől a felsőig, és úgy haladt tovább a különböző épületrészekben.

³⁴ Vajdahunyd 1685-ös leltára: „Ezen boltból mennek más egy négy szegű hazalatti boltban pro nune szám tartó szállás háza”. 13.

³⁵ Vajdahunyd 1685-ös leltára: „mésszel csinált czifrázatu mennyezetes Úri palotára melyett azon mennyezetértt hívnak stukaturás háznak.” 24-25.

A negyedik inventáriumunk 1692-ben íródott, amikor Thököly már nem tartózkodott a várban, és a birtok a fejedelem tulajdonába került vissza. Már a leírás elején szembetűnő változásnak lehetünk tanúi, ugyanis a különböző terek, szobák megemlézése és leírása mellett a leltárkészítő fontosnak tartja kiemelni, hogy az illető helyszín közös az urasággal, vagy csakis az övé. A tömlőc után rögtön a kútházról olvashatunk, amely közös térnek számított, ezt követően a stukatúrás pincét említi, amely kizárólag az uraságé volt. A sütőház és a nagy konyha szintén közös, az ország házában található tárgyak (hintórészek, száraz malom) egy része az úr birtokában van, valamint az itt lévő szobák fele is az ő tulajdonát képezik.³⁶ Az országházát újra felosztották, nemcsak szélességében, hanem hosszában is, így a Zalasd patak felőli rész az úr birtokába került. Az ebédlő palotát Bethlen Péter és Illyésházi Kata címerei díszítették, innen volt kijárat az erkélyekre is. A két címer jelenlétét itt is fontosnak tartjuk kiemelni, hiszen ezek sem maradtak fenn, azonban a leltár nagyon részletesen leírja ezeket, ez alapján akár rekonstruálni is lehetne.³⁷ A falakra, ahogy az inventáriumkészítő megjegyzi, „*régi Császárok s királyok képei vadnak festve*”,³⁸ s e képsorozatot az ebédlő palotában láthatták az ott tartózkodók. Az előző inventáriumhoz képest (1681) ez utóbbi, általunk tanulmányozott negyedik inventárium alig egy évtizeddel később készült, és jól kivehető, hogy az ebédlő palota leírásakor nem említették ezeket a falképeket, medalionokat. Ebből akár a keletkezésük időpontjára is következtethetnénk, ugyanis, ha már 1681-ben léteztek, kevésbé valószínű, hogy a leltározó figyelmét elkerülték volna. Ezek egy része még ma is látható, valószínűleg egy sorozat részeként szerepeltek. Kovács András művészettörténész szerint a XVII. század második harmadában híres emberek ovális medalionokba foglalt portréival és hasonló kerettel rendelkező vedutákkal díszítették e tér falait, összesen 54 képpel.³⁹ Ez a kompozíció valószínűleg az 1630-as évek divatjának megfelelő csipkegallért, kardkötőt, és kecskeszakállat viselő, többnyire fedetlen fejű személyiségeket ábrázol, talán a harminc éves háború kortársait, akiket a Bethlenek csodáltak, akár mint hadvezéreket, akár mint uralkodókat.⁴⁰ A sorozatot Thököly Imre korában átminősítették a magyar vezérek,

³⁶ Vajdahunyad 1692-es leltára: „*Ezen ajtótól fogva az országh háza közepéig olasz fokos nagy erőss vastag kőlabak szakasztván által a Zalasd vize felől való részt egészen Ur[un]k eő N[agysá]ga számára szakasztatva melyiken is az említett víz felől két nagy öregh tágas ablak helyin lévő faragott kövekből négy négy lövő lyuk formára szakasztottak s bé rakták.*” 6.

³⁷ Uo. „*romladozott a mennyezetének két tábláján két címer van, edgyik egy fejű sas, körülötte való írással Contissa Catharina Illyés házi elő Trencsén, a másikon penigh két hattyú, nyílak a nyakában által löve Néhai gróff Bethlen Péter titulussa körülötték írva.*” 10.

³⁸ Uo.

³⁹ Kovács András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541- 1720*. Teleki László Alapítvány - Polis Kiadó, Bp.-Kolozsvár, 2003, 144.

⁴⁰ Uo. 145.

királyok arcképcsarnokává, divat, mely Felvidéken is igen elterjedtnek számított. Az utolsó magyar király, akinek a képe még biztosan szerepelt a sorozatban, Rudolf királyé.⁴¹

Továbbmenve az úr palotájába jutunk, amelynek mennyezetén szintén láthatóak címerek, azonban a hozzá tartozó családok feltüntetése nélkül. A falak ugyanúgy képekkel és virágdíszekkel vannak kifestve. Az asszony háza is ugyanilyen módon van kifestve, falain képek és virágdíszek láthatóak.⁴² A Nebojsza bástya leírásánál megjelenik egy új megnevezésű szoba, a czeit ház, amelyben szintén fegyvereket tárolnak. A bástya leírása után a major ház bemutatása következik, majd az állatok leltárba vétele, illetve a kertek, gyümölcsösök leírása. A lugas kertből egy negyed rész az úré.

Az inventárium láthatóan kizárólag csak a Nebojsza bástyát és a nyugati szárnyban található szobákat leltározza. Ezen kívül megemlíti a közös tereket, de a Bethlen szárny, illetve a vár többi részéből hasonlóképpen csak a közös tereket említi, még az inventárium elején. Az utolsó, 1692-es leltár tehát jól kiegészíti az 1672-es inventáriumot, hisz ez a keleti és a közös tereket leltározza, a korábbi pedig a nyugati szárnyat és a Nebojszát részletezi.

Összegzés – Az uradalmi központ

A fent áttekintett inventáriumok alapján elmondhatjuk, hogy Vajdahunyd ebben a periódusban inkább szolgált uradalmi központként, mint a tulajdonosok lakhelyeként. Két dologra szeretnék utalni, amely alátámasztja a fenti kijelentésemet. Első sorban a várhoz kapcsolódó területek, falvak, bányák mennyiségének köszönhetően egy hatalmas birtokról, uradalomról beszélhetünk. Ahhoz kétség sem fér, hogy ennek központi irányítója a vajdahunyadi várban működött. Mi sem tükrözi ezt jobban, mint a leltárakban felsorolt hivatalnokok házának (szobájának) jelenléte a vár épületében. Ha megnézzük alaposan az 1681-es leltárt első látásra szembetűnik, hogy milyen sok hivatali funkciót betöltő személy számára vannak terek kialakítva, míg az Úr és az Asszony háza kevésbé tűnik lakottnak az adott periódusban. Tudjuk, hogy Thököly Imre birtoklása idején nem tartózkodik nagyon sokat a várban, éppen ezért lehetőség volt a különböző funkciók betöltését szolgáló emberek

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. „... ezen palotának az fala körös körül az mennyezet alatt és az ablak ajtók közti s mellyekki különb különb féle ember képekkel s egyéb figurákkal vadnak megh festve ezen p[alotában].” 12.

(udvarbíró, prefektus, kulcsár, szabó, számtartó, kapitány) akár ott lakására is. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy állandóan ott tartózkodtak, de nem fér hozzá kétség, hogy mindaz, ami szükséges volt a korban egy uradalom irányításához, az itt megtalálható volt. A bécsi hatás Erdélyben is egyre inkább kezdett érződni. Míg korábban a birtokos nemesség, a jobbágyság élete az udvarházak, kastélyok körül zajlott, ekkortól a tömeges rangemelés, a bécsi nagybíró élet utánzásával az erdélyi életmód széles körben divatját múlta.⁴³ Nagyon sok helyen építik át a nemesi kúriákat, hogy a hivatalnokok részére is kialakítsanak különböző tereket, szobákat. Ez történt Vajdahunyadon is. Nagyon sok hivatalnokkal számolhatunk a korszakban, és ennek egyik legnyilvánvalóbb jele a funkcióikról elnevezett terek sokasága.

A XVII. században a fejedelmi udvar Gyulafehérváron épül ki, Vajdahunyad azonban, elsősorban gazdasági jelentőségének köszönhetően, de impozáns jellege miatt is, nagyon csábító volt a főúri családoknak. Éppen ezért igyekeztek megszerezni, és családjuk számára megtartani. A XVII. századra vonatkozóan ez teljes mértékben kijelenthető és alátámasztható, hisz majdhogynem harcoltak egymással e nagy, jövedelmező és szép birtok megszerzéséért. Egy-egy vár, kastély udvarjellege Erdélyben eltért a német vagy az itáliai példáktól. Vajdahunyad, habár nem számított fejedelmi székhelynek, mégis annak mikrováltozatát fedezhetjük fel benne. Bethlen udvarának felépítése, összetétele, működési mechanizmusa ugyan még feltárássra vár, de a leírásokból, feljegyzésekből ismerjük az udvartartás mibenlétét.⁴⁴ Az udvar feladatkörébe tartozik magának az uralkodónak, vagy jelen esetben az úrnak az ellátása, funkciójának, reprezentatív háttérének és működési körülményeinek a megteremtése. Mindehhez hozzátartoznak a korban megfelelő ceremóniák, viselkedésbeli és társaságbeli szokások, a reprezentációs közeg, az épületek, kertek, amelyek megadták az udvar működésének formáját és keretét.⁴⁵ Hogy mindezekből mi volt meg Vajdahunyadon? A korábban reprezentációs térnek épült lovagtermet és ország házát ebben a században építik át, funkcionálisabbá téve azokat. Ha megnézzük az úr és az asszony házát, valamint az ebédlő palotákat némi hatalmat szimbolizáló jelleget vélhetünk felfedezni. A falak különös módon való kifestése, az országurak képeinek feltüntetésével minden más egyszerűen festett szobától eltér. Ezenkívül a legtöbb és legdíszesebb bútorok is itt találhatóak, az érték és dísz tárgyakkal együtt. A vár rendelkezik hintókkal, amelyek szintén a nemesi családok közlekedési eszközének számítottak, és elsődlegesen a tehetősebb családoknál és udvarokban találkozunk

⁴³ Bíró Vencel: Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében. In: *Ódon Erdély. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. Sas Péter. Bp., Neumann Kht., 2004.
<http://mek.oszk.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0017.html>

⁴⁴ Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. Udvertörténet kötetek IV. ELTE, Bp., 2011, 6.

⁴⁵ Uo. 8.

a jelenlétükkel. Az átlagos nemesi családok otthonától abban is eltért Vajdahunyd, hogy uradalmi központról is lévén szó, hivatali funkciókat is el kellett lásson, így az átlagnál többféle pozíciót betöltő emberrel kell számolnunk. A berendezési tárgyakat illetően nem mutatnak nagy eltérést a korabeli nemesi családok életszínvonalához képest.⁴⁶ Különlegesnek számít azonban a falakon látható falképsorozat, amely, bár a kor divatjával való lépés tartást sugallja, mégsem tekinthető mindennapinak.

A vár védelmét szolgáló katonák jelenlétére a legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a XVII. században kétszer is megostromolták a várat. Másfelől az is nyilvánvaló, hogy az itt található élelem, bor, vagyontárgyak őrzésére, valamint az úr ott tartózkodása idején szükség volt az alapvető biztonságra. Ez indokolja a fegyverek jelenlétét is, amelyeket a különböző bástyákban tároltak. A kertek, lugasok megléte valójában inkább a gyümölcs- és zöldségtermelés szempontjából voltak fontosak, nem beszélhetünk egy tervezett kertről, sőt, az inventáriumok nem is említene kertészeket.

A reprezentációs jellegtől elmarad az is, hogy nem igazán szerveznek itt eseményeket, ceremóniákat (legalábbis eddig nincs tudomásunk róla), habár Oborni Teréz véleménye szerint egy udvar működése nem a reprezentációs tevékenységekben, ad hoc ügyek intézésében fogalmazódik meg, hanem feladata sokkal inkább az állam működtetése, másodrangú annak szimbolizálása.⁴⁷ Ilyen szempontból Vajdahunyd ura, jószágigazgatói révén, a hozzá tartozó uradalmat irányította, kormányozta, tett igazságot az emberek között, némelyiket be is záratta a vár tömlőceinek egyikébe. Talán mondhatnánk, hogy úgy működött, mint állam az államban. A saját területén ő hozta a döntéseket, szabta meg az adót, és annak elmarasztalása esetén a büntetést is. Egyik nyilvánvaló jele amiben eltér a fejedelmi udvartól az udvaroncok hiánya, akiknek a szórakoztatás volt legfőbb feladatuk. A többi személyzet funkcionális szerepet töltött be az efféle arisztokrata udvarokban.⁴⁸

⁴⁶ Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. I. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Bp, 1896. <http://digitalia.tudaskozpont-pecs.hu/?p=1445#toc>.

⁴⁷ Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. Udvartörténet kötetek IV. ELTE, Bp., 2011, 11.

⁴⁸ Várkonyi Gábor: Arisztokrata társasági élet a kora újkori Magyarországon. In: *Idővel paloták - magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Balassi Kiadó, Bp., 2005, 333.

IRODALOMJEGYZÉK

ELSŐDLEGES FORRÁSOK

Vajdahunyard 1672-es leltára. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Fototeca. F 123.

Bajoni János 1681-es leltára. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Fototeca. F 32.

Vajdahunyard 1685-ös leltára. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Fototeca. F 125.

Vajdahunyard 1692-es leltára. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Fototeca. F 126.

BIBLIOGRÁFIA

1. Bíró Vencel: Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében. In: *Ódon Erdély. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. Sas Péter. Bp., Neumann Kht., 2004.
<http://mek.oszk.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0017.html>

2. B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Kriterion, Bp., 1970.

3. B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok udvarházak, ahogy a régiek látták*. Kriterion, Kolozsvár, 1973.

4. Kovács András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541-1720*. Teleki László Alapítvány - Polis Kiadó, Bp.-Kolozsvár, 2003.

5. Lupescu Radu: *Vajdahunyard vára a Hunyadiak korában*. Doktori disszertáció. Budapest, 2006. <http://doktori.btk.elte.hu/art/>.

6. Lupescu Radu: Domeniul cetății Hunedoara în timpul Hunedorenilor. *Mediaevalia Transilvanica* 5-6 (2001-2002). no 1-2, p. 7-34.

7. Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. Udvartörténet kötetei IV. ELTE, Bp., 2011.

8. Pataki, Iosif: *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*. Ed. Academiei, București, 1973.

9. Pataki József: A vajdahunyadi váruradalom a XVI. század első évtizedeiben. *Erdélyi Múzeum*, 1991, 90-101. o.

http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/pdf/008Pataki%20Jozsef_A%20vajdahunyadi%20varuradalom%20a%20XVI%20szazad%20elso.pdf.

10. Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. I. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1896. <http://digitalia.tudaskozpont-pecs.hu/?p=1445#toc>.

11. Szabó T. Attila: *Erdélyi magyar szótörténeti tár* V. Akadémiai kiadó, Bp., 1993.

12. Várkonyi Gábor: *Arisztokrata társasági élet a kora újkori Magyarországon*. In: *Idővel paloták- magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Balassi Kiadó, Bp., 2005.